

Etika medijų ir technologijų aplinkose

VITALIJA KECIORYTĖ, EDVARDAS RIMKUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Kūrybinių industrijų fakultetas, Trakų g. 1, 01132 Vilnius

El. paštas: vitalija.kecioryte@vgtu.lt; edvardas.rimkus@vgtu.lt

Apžvelgiama mokslinė konferencija „Etika medijų ir technologijų aplinkose“, įvykusi Lietuvos mokslų akademijoje (LMA). Konferencijoje nagrinėtos temos: aukos prasmė, decentruotas subjektas medijose, pasaulėžiūrų karai, techniniai artefaktai antikos filosofijoje, nihilizmo problema M. Heideggerio filosofijoje, pažeidžiamų subjektų reprezentavimo etika, medijų etikos paradoksai, veidas medijose, blogis komunikacijoje, kūrybinių ir kultūrinių industrijų etika, technikos etika, įvairios medijų, politikos, medicinos etikos problemos ir kt. Straipsnyje aptariamos pagrindinės konferencijos pranešėjų mintys.

Raktažodžiai: etika, medijos, technologija, moralė, komunikacija, filosofija, politika, visuomenė

ĮVADAS

Mūsų gyvenimas apsuptas medijų ir technologijų. Atrodytų, technologijos išlaisvina mus darydamos gyvenimą lengvesnį ir patogesnį. Tiek individai, tiek ištisos visuomenės pasidarė priklausomi nuo įvairių technologinių sprendimų. Technologijos ne tik nepanaikina, bet ir paaštrina nepatogius moralinius klausimus. Ieškome informacijos ir pramogaujame internete, tačiau čia susiduriame su dezinformacija, propaganda, informacinio karo realybe, sąmonės manipuliavimo atvejais reklamoje ar politinių kampanijų metu. Stebimės ir žavimės pasiekimais kompiuterijos, robotikos ir dirbtinio intelekto srityse, bet kartu esame verčiami susimąstyti, kas bus žmogus, koks bus jo gyvenimas ir darbas įdiegus šias technologijas. Genų inžinerija, klonavimas, eutanazija, gyvenimas šiuolaikiniame mieste arba technopolyje ir įvairios technologijos sukelia dar kitokias socialines ir moralines problemas.

Matome skirtingas moralinių vertybių tyrinėjimo tradicijas: dorybių etiką (Sokratas, Platonas, Aristotelis), moralinių pareigų (I. Kantas) ir pasekmių tyrimus (J. Benthamas), religines etikas, žmogaus teisių teoriją ir kt. Jos skirtingai interpretuoja moralines vertybes ir vis kitaip sprendžia etinius klausimus. Taip pat kalbama apie visuotinę, bendrųjų (profesinę) ir individualią etiką. Koks jų santykis? Ar skirtingos etinės tradicijos nėra nebendramačiai diskursai? Ar galima kalbėti apie visuotinę etiką postmoderniame fragmentuotame pasaulyje? Kokios moralinės problemos kyla šiuolaikiniam žmogui, supamam medijų ir technologijų? Kokie konfliktai dėl moralinių vertybių kyla naudojant įvairias technologijas? Kokius sprendimus gali pasiūlyti ir ar juos apskritai gali pasiūlyti tradicinės etikos teorijos? Kokios moralinės vertybės nepraranda svarbos šiuolaikiniame mokslu ir technika pagrįstoje visuomenėje?

2019 m. sausio 22 d. Lietuvos mokslų akademijoje įvyko konferencija „Etika medijų ir technologijų aplinkose“. Renginys vyksta kiekvienais metais, į jį skaityti pranešimų aktualiomis mūsų visuomenei temomis kviečiami daugiausia humanitarinių ir socialinių mokslų atstovai, taip pat ir kitų sričių mokslininkai. Konferencijoje pranešėjai buvo kviečiami analizuoti šias temas: medijų etiką, socialinę etiką, technologijų etiką, informacinius karus, žinias-klaides etiką, etiką kultūrinėse ir kūrybinėse industrijose, politikos etiką, žmogaus teisių ginamas moralines vertybes, ekologinę etiką, mokslinių tyrimų etiką, bioetiką, komunikacijos technologijų ir komunikacijos etiką ir kt. Konferenciją rengė LMA Humanitarinių ir socialinių mokslų skyrius, Vilniaus Gedimino technikos universiteto (VGTU) Filosofijos ir kultūros studijų katedra, Lietuvos socialinių tyrimų centras; organizavo: A. V. Matulionis (LMA), M. Taljūnaitė (STC), T. Kačerauskas (VGTU), A. Bagdonavičienė (LMA).

SUBJEKTAS IR VERTYBĖS

Arvydas Virgilijus Matulionis (LMA) pranešime „Aukos prasmė“ analizavo jos vidinį ir loginį turinį. Pasak pranešėjo, ilgus amžius, siekdamas išgyventi, žmogus kovojo su gamta ir kitais žmonėmis. Jis tikėjo aukos galia: aukojo augalus, daiktus, brangenybes ir kraujo aukas. Krivinoji auka svarbi ne tik religijoms, bet ir visuomenėms: visi karvedžiai varдан pergalės siųsdavo į mirtį tūkstančius nieko nekaltų žmonių; 1991 m. sausio 13 d. Lietuva paaukavo 14 piliečių ir t. t. Visa žmonijos istorija yra kruviniųjų aukų istorija. A. Matulionis kėlė klausimus: ar toli pažengė žmonijos raida, kai žmonių gyvybės tebelieka aukos turiniu; ar XXI a. sulauks kitų sprendimų? Iliustruodamas savo teorines išvagas apie aukojimą ir pasiaukojimą, pranešėjas pateikė pavyzdžių: vienuolės, dirbančios be atlygio slaugos namuose; savanoriai karo zonoje; organų donorystė. Anot A. Matulionio, pasiaukojimas šiais laikais – svarbi vertybė, kurią bando žlugdyti materializmas.

Vytautas Rubavičius (LKTI) skaitė pranešimą „Decentruotas subjektas“ atminties industrijose: etinis aspektas“. Jis teigė, kad atminties industrijose įsigali decentruoto, daugiabio subjekto supratimas. Atminties industrijos ir jų subjektas veikia šiuolaikinio postmodernaus kapitalizmo rinkodaros sąlygomis. Pranešėjas išskėlė klausimą: kaip etiniu požiūriu vertinti atminties industrijų gaminius ir „decentruoto subjekto“ ar jo su(si)kurto įvaizdžio veiksmus, kurie neišvengiamai paveikia kitų žmonių gyvenimus? Pasak autoriaus, plėtojantis technologijoms yra svarbu išlaikyti moralinio etinio apmąstymo plotmę, nes technologijų raida sumenkina etines ir moralines vertybes. Daliai visuomenės pati technologijų pažanga yra didžiausia vertybė. Autoriaus teigimu, subjekto decentravimą paspartino naujosios medijų technologijos, kurios įtvirtino ypatingą vartojimo režimą, suteikė kiekvienam individui galiybę „įvaizdinti“ savo gyvenimą. Medijos, anot V. Rubavičiaus, menkina etinį susisaistymą su praeitimi.

Nerijus Stasiulis (VGTU) pranešime „Pasaulėžiūrų karai ir skausmas“ rėmėsi Martinu Heideggeriu ir teigė, kad pasaulėžiūrų karai sietini su tuo, kad gyvename „pasaulėvaizdžio metu“, t. y. tokiu laiku, kai pasaulis yra tapęs žmogaus „vaizdu“. M. Heideggerio įsitikinimu, tai bus ilgiausiai trunkantis modernybės (ir subjektiškumo) etapas¹. Jį charakterizuojanti būties užmarštis susijusi su tuo, kad prarandama galimybė tikroviškai patirti skausmą. Autorius analizavo Z. Froido ir M. Heideggerio požiūrį į skausmo suvokimą, nurodydamas, kad, Z. Froido požiūriu, skausmas yra tai, kas individą „uždaro savyje“, o M. Heideggeriui skausmas – tai, kas daro mus gyvus ir leidžia mums mąstyti. N. Stasiulis, pritardamas M. Heideggeriui, teigė, kad

¹ Plačiau žr. Heideggeris 1992.

mes esame laisvi tik tiek, kiek sugebame tinkamai patirti skausmą. M. Heideggerio mąstyme siekiama giliau suprasti etiką (arba etikas), mokantis tikroviško skausmo patyrimo. Nors nė vienas M. Heideggerio darbas nėra skirtas vien skausmo temai, vis dėlto ji yra filosofo pasaulėžiūrų ir etikos temų apmąstymų ašis.

Alvydas Noreika (VGTU) pranešime „Techniniai artefaktai antikos filosofijoje: ontologiniai ir aksiologiniai aspektai“ pagrindinį dėmesį skyrė dviems antikos filosofams – vienam ryškiausių antrosios sofistų kartos atstovų Antifonui ir sofistų priešininkui Platonui. Pasak autoriaus, medijų etikos diskurse abu filosofai yra svarbūs tuo, kad daug prisidėjo kurdami pagrindus aksiologiniams požiūriams į techninius artefaktus, kurie aktualumo neprarado iki mūsų dienų. Remiantis Antifono požiūriu, techniniai artefaktai priklauso atskiram nuo gamtos pasauliui, kurį žmogus laisvai, nevaržomas jokių objektyvių gamtos dėsnių, kuria. Tad, būdamas tikrąja ir vienintele savo dirbinių priežastimi, žmogus kartu yra ir jų vertės šaltinis bei matas. Platonas, pasak pranešėjo, remiasi prielaida, kad žmogus artefaktus kuria ne laisvai, bet kopijuodamas idėjų pasaulyje egzistuojančius tobulus jų modelius – idėjas. A. Noreika išsakė mintį, kad būtent šie modeliai Platonui yra visų žmogaus dirbinių vertės šaltinis ir matas. Kuo dirbiniai geriau atitinka savo modelius, tuo yra vertingesni. Šiuolaikinėje technikos filosofijoje idėjų reikšmė išradyboje yra aršių diskusijų sulaukianti tema.²

Tautvydas Vėželis (VGTU) pranešime „Nihilizmo įveikos perspektyva Heideggerio dialoge su Jüngeriu“ teigė, kad nihilizmas reiškėsi įvairiomis formomis ir yra gilioji visos Europos civilizacijos istorijos logika. Pranešime autorius nagrinėjo nihilizmo ir Niekio santykį M. Heideggerio ir E. Jüngerio dispute, parodydamas, kaip skiriasi abiejų filosofų požiūriai. M. Heideggeris, viena vertus, nihilizmą laiko Vakarų metafizinės tradicijos pabaiga, kita vertus, identifikuoja patį Niekį kaip būties šešėlį, kuris negali būti peržengtas tradicinio dialektinio mąstymo būdu. Pranešėjo supratimu, M. Heideggerio nihilizmo esmė turi būti apčiuopiama pradendant, o ne baigiant Niekio apmąstymu.

MEDIJŲ ETIKA

Jūratė Baranova (VU) pranešime „Medijos ir pažeidžiamų subjektų reprezentavimo etika“ analizavo atvejus, kai „pažeidžiamų subjektų“ gyvenimo istorijos be jų žinios tampa reprezentuojamos, o jie yra nepajėgūs į tai sureaguoti. Vienas pranešėjos analizuotų pavyzdžių – Johno Bayle'o autobiografinė knyga *Elegy for Iris* (1999), kurioje autorius aprašo savo gyvenimo metus su atmintį praradusia žymia britų rašytoja ir filosofe Iris Murdoch (1919–1999). Pranešėja kėlė klausimą: ar J. Bayle'o knyga nepažeidžia pagrindinio bioetikos principo, reikalaujančio paisyti kito žmogaus autonomijos, gerovės ir teisingumo? Ar sumažėja etinė įtampa medijose, jei aprašomasis asmuo yra pajėgus sureaguoti? Kitas analizuotas pavyzdys – Ingmaro Bergmano filmas „Tarsi veidrodyje“, kuriame rašytojo Davido dukra Karin aptinka tėvo dienoraštį, kuriame suranda savo nepagydomos ligos – šizofrenijos – detalų stebėsenos aprašymą. Pranešėja klausė: ar dėl to ji tampa mažiau pažeidžiama? Ar sumažėjo paties rašytojo sumanymo etinis dviprasmiškumas? Ar etinis vertinimas priklauso nuo paties subjekto reakcijos? O gal medijos apskritai nieko nereprezentuoja, nes vaizdas ar tekstas niekada neatspindės gyvosios gyvenimo relaybės?

Tomas Kačerauskas (VGTU) pranešime „Medijų etikos paradoksai“ nagrinėjo medijų etikos standartus, analizavo žurnalistinius atvejus, pateikdamas tokių pavyzdžių: Janet Cooke 1980 m. laimėta Pulitzerio premija už suklastotą interviu su geto vaikais; senatoriaus McCarthy inicijuota raudonųjų raganų medžioklė; Čikagos medijų etikos mokykla. Medijų

² Pvz., žr. F. Dessauer, G. Ropohl „Technikos filosofijos įvadas“ (1998).

etika gali būti traktuojama kaip komunikacijos etikos analogas (Kačerauskas 2019: 78). Autorius³ kėlė klausimą: jeigu medija reguliuojama, kas tai turi daryti ir kokiomis nuostatomis bei ideologijomis turi būti prisidengiama? Analizuodamas geltonosios ir laisvosios spaudos atvejus pranešėjas klausė: kiek „laisva spauda“ demokratinėje visuomenėje gali būti laisva ir ką žurnalistas yra laisvas daryti? Ar jis yra laisvas vaizduoti socialinę tikrovę, air atvirkščiai – jis yra laisvas kurti mūsų tikrovės nuostatas, vizijas, horizontus; o gal jis yra laisvas kontroliuoti, prižiūrėti visuomenę? Pasak pranešėjo, nekontroliuojama žiniasklaida vienaip ar kitaip tarnauja didelių ar vyraujančių grupių interesams, o būdama neribotai laisva spauda grasina pačiai demokratijai, užtikrinančiai laisves spaudai. Autorius klausė: kas turi stebėti laisvos spaudos ribas – leidybos rezenzoriai ar politinė valdžia? Jei politinė valdžia nusakys laisvos spaudos veikimo lauką, tai bus galima traktuoti kaip spaudos laisvių suvaržymą, be to, įstatyminiai suvaržymai panaikina etiką, nes šie klausimai perkeliama į juridinį regioną.

Jonata Saldukaitytė (VGTU) pranešime „Veidas medijose“ analizavo veido reprezentacijos problemą E. Levino filosofijoje. Ji teigė, kad veidus mes matome visur: *facebooke*, reklamoje, stenduose. Didžiausia įtampa ar kylanti problema yra santykis tarp veido abstraktumo ir jo konkretumo. Jaučiama nuolat kylanti pagunda veidą charakterizuoti pagal išraišką, akių spalvą ir pan.; o kai jis perkeliama į plastinę formą, asmuo paverčiamas objektu, veidui uždedama kaukė, o tai leidžia klasifikuoti ir dėl to diskriminuoti, unifikuoti, skirstyti ar matuoti. Kaip teigė kalbančioji, veidas kaip išraiška pranoksta veido formą. Nepaisant E. Levino teiginių apie nekūnišką veidą, kūniškumas jo filosofijoje nėra ignoruojamas. Pasak J. Saldukaitytės, nors veidas ir nėra kūniškas plastiškas pavidalas, radikali kitybė ir negali būti perkeliama į veido materialumą, tačiau būtent veide yra įrašytas konkretus kultūrinis-socialinis kontekstas.

MEDIJOS IR POLITIKA

Gintautas Mažeikis (VDU) pranešime „Naujasis manichėjizmas: apie autonominių komunikacinių blogių ir jo mąstymą“ manichėjizmą apibūdino kaip sinkretišką religiją, turinčią zoroastrizmo ir krikščionybės elementų. Autorius lygino keturis manichėizmo tapsmo etapus: ikiaugustiniškąjį, kai blogiui priskiriama dieviška savaiminė būtis; vėlyvųjų viduramžių ir renesanso, kai blogiui priskiriama demoniška savaiminė būtis; romantizmo – kai Liuciferis tampa individualistinio maišto poetiniu simboliu; XX amžiaus (M. Bulgakovo, Č. Milošo), kai blogis virsta įsivaizduojamojo šerdimi; XX–XXI amžiuje manichėjizmas aptariamas ir kaip komunikacinė struktūra (V. Kavolis, L. Donskis, Z. Baumanas). Autorius analizavo blogio esmę induistinėje ir manichėjistinėje perspektyvose. Induizme kalbama apie gėrio ir blogio proporcijas, jų santykį, o, kaip teigė G. Mažeikis, Mani kūną ir gamtą supranta kaip blogio vietą, o dvasia turinti patirti pergalę, todėl apie pusiausvyrą ir harmoniją net nediskutuojama. Pusiausvyros idėja, kaip teigė pranešėjas, iš vakarietiškosios kultūros išnyksta labai ilgam, maždaug iki XX a., ir pamažu grįžta kartu su Rytų filosofija. Blogis pamažu įgauna turinį, bet ne pusiausvyrą. Autorius kėlė klausimą: koks yra blogio ir niekšybės, gudrumo, suvedžiojimo santykis komunikaciniame procese plėtojant komunikacinių protą?

Nida Vasiliauskaitė (VGTU) pranešime „Medijos, politika, etika: gal galima paprasčiau?“ teigė, kad tobulėjant informacinėms technologijoms, didėjant populiacijos raštingumui ir formaliam išsilavinimui, viešojo komunikacija *in praxis* paprastėja: atsiranda daugiau

³ Autorius komunikacijos aspektus nagrinėjo ir savo ankstesnėse publikacijose, žr.: Kačerauskas 2013, 2015, 2018a, 2018b; Kačerauskas ir Kaklauskas 2014.

vaizdo medžiagos santykio su žodine informacija; tekstai, pastraipos ir sakiniai trumpėja, medijų turiniai rengiami nesitikint ilgiau prikaustyti auditorijos dėmesį, tuo labiau – nebūti pamirštiems po keletos dienų. Pasak N. Vasiliauskaitės, praktinę tendenciją papildoma atitinkama konceptualizacija: žiūrovas–skaitytojas–pilielis visų pirma yra informacijos paslaugų pirkėjas-vartotojas, kurio elgseną ir poreikius galima ir reikia modeliuoti ankstesnės jo veiklos virtualioje erdvėje pagrindu. Pranešėja atkreipė dėmesį, kad socialinių burbulų kūrimo ir tapatybių priežiūros politika formuojasi ne be antropologinių prielaidų – ji orientuota į vis didesnės viešosios komunikacijos dalies patikėjimą dirbtiniu intelektu. Autorė svarstė, ką etinėje plotmėje numato šis „paprastumo“ reikalavimas ir kodėl apskritai čia susiduriame su etine problema.

Vitalija Keciorytė (VGTU) pranešime „Medijų vaidmuo politikoje“ analizavo skirtingų medijų vaidmenį politiniame procese, politinio ir medijų lauko tarpusavio sąveiką. Pranešėja pabrėžė, kad politinis gyvenimas šiuolaikiniame pasaulyje iš dalies priklauso nuo medijų, nes jos formuoja visuomenės požiūrį ir politines nuostatas. Sparti technologijų plėtra verčia politikus įvaldyti naujas medijų rūšis, nes dažnai rinkėjų apsisprendimą per rinkimus lemia medijų turinys. Dėl medijų skverbimosi į visuomenės politinės komunikacijos procesus keičiasi ir skirtingų medijų politinės komunikacijos būdai. Medijos skatina tam tikrą politinę veiklą, suteikia galimybę ne tik nušviesti politinius įvykius, bet ir juos komentuoti. Šiandien medijos tapo tam tikra socialinės struktūros dalimi, turinti didžiulės įtakos politiniams procesams.

ETIKA KULTŪRINĖSE BEI KŪRYBINĖSE INDUSTRIJOSE

Tomas Sodeika (VU) pranešime „Vilemo Flusserio fotografijos filosofija: Sizifas techninių vaizdų dausose?“ svarstė klausimą – ar nėra taip, kad techninių vaizdų suformuotoje terpėje gyvenantis žmogus atsiduria situacijoje, panašioje į tą, kurią Albertas Camus bandė apmąstyti pasitelkdamas mitinę Sizifo figūrą? Fotografinių vaizdų technologijos išradimą V. Flusseris traktuoja kaip radikalią Vakarų kultūros pokytį. Anot jo, beveik pustrėčio tūkstantmečio fonetinis raštas buvo pagrindinė medija, artikuliuojanti tikrovę ir tokiu būdu suteikianti žmogaus gyvenimui pamatinius orientyrus. Atsiradus fotografijai, fonetinio rašto vietą užėmė „techniniai vaizdai“, kurie, kitaip nei „tradiciniai vaizdai“, yra ne tikrovės reprezentacijos, o aparatus valdančių programų vizualizacijos. Atsiduriame situacijoje, kai intensyvi tikrovės išgyvenimą pakeičia technikos gaminami vaizdai. Ką daryti žmogui, atsidūrusiam tikrovėje, kurią valdo tokie vaizdai? Vienas iš galimų atsakymų – atsigręžti į tai, ką kaip šiuolaikinės etikos paradigmą siūlo A. Camus, – Sizifo laikyseną, tam tikrą protesto laikyseną, protesto ne bandant įveikti absurda, bet pripažįstant jį ir gyvenant su juo.

Lilija Duoblienė (VU) skaitė pranešimą „Kaip išlaisvinti Mocarto kanarėlę? Multimodalaus projekto perspektyva“. Ji analizavo Paolo Giudici ir Andi Spicer'o audiovizualinį projektą *Starling*, kuriame autoriai, pasirinkę Mocarto kūrinį, imituojančią kanarėlės melodiją, lanksto popierinę kanarėlę tarsi origamį. Videomedžiagoje pateikiama daugybė asinchroniškų lankstomos kanarėlės vaizdų. Jų daugėjimas palydimas įvairiais į Mocarto kūrinį įsiterpiančiais garsais ir triukšmu. Šis projektas inspiruoja permąstyti medijų, kaip geismo mašinos, sampratą, atitinkamai kuriančią ideologiją ir uždara erdvę arba atvirkščiai – galimybę išsilaisvinti iš uždaros erdvės – narvo. Kaip tai įvyksta ir į kurią pusę iš dviejų pateiktų variantų procesas pakrypsta ir ar toks išlaisvinimas visada bus etiškas, pranešėja bandė atsakyti analizuodama projekto medžiagą. Analizė buvo siejama su multimodalių jungčių galimybių paieškos ir eksperimentavimo procesu, pasitelkti klostės, kartotės ir kūrybinės mašinos konceptai.

Rasius Makselis (VGTU) pranešime „Kūrybinių industrijų transcendentalumas ir jo etinės implikacijos“ kūrybines industrijas analizavo kaip bendrą reiškinį, turintį tam tikrų socialinių, ekonominių ir politinių dimensijų. Pranešėjas klausė: kaip yra įmanomas šis reiškinys, kas lemia jo galimybes? Kaip mes galime jį patirti, ar patirti praktinį santykį? Autorius teigė, kad bandoma naudoti kūrybingumą kaip tam tikrą subjekto potencialą. Šiai naujai optikai yra būdinga įvertinti kiekvieną subjektą kaip potencialiai ne juodąją, bet baltąją skylę, skleidžiančią kūrybingumą. Remiantis tokiu požiūriu, yra sudarinėjami taip vadinamieji kūrybinių industrijų žemėlapiai. Jų pirmoji funkcija tarsi būtų atrasti tuos įvairius kūrybinius šaltinius, bet lygiai taip pat žemėlapi galima suprasti kaip teritorijos įsisavinimo įrankį. Etikos požiūriu, kūrybinių industrijų žvilgsnis į subjektą yra dviprasmiškas: viena vertus, jis išlaisvina individo kūrybinį potencialą, įtraukia jį į tam tikrus visuomeninius procesus, jį įdarbina, leidžia žmogui funkcionuoti kaip profesionalui kokioje nors kūrybos srityje; kita vertus, kūrybinių galių pavertimas tam tikra potencialia, kurią jau iš anksto galima apmokestinti, tarsi prieštarauja tam begalinio kūrybingumo idealui, į kurį jis ir atsiremia.

TECHNIKOS ETIKA IR BIOETIKA

Lina Vidauskytė (VU) pranešime „Technikos *longue durée*“ pirmiausia atkreipė dėmesį į prancūziškos analų mokyklos autorių Lucieną Febvrę, kuris dar XX a. trečiajame dešimtmetyje kalbėjo, kad mes neturime technikos istorijos – būtent tokios, kuri būtų integruota į bendrąją istoriją. Tai, pasak pranešėjos, matyti mūsų istorijos vadovėliuose, kuriuose technikos dalykai dažniausiai yra pateikti atskirame skyrelyje. Gilindamasi į technikos filosofijos tematiką pranešėja aptarė G. Simondono teoriją, išdėstytą 1958 m. pasirodžiusioje jo knygoje (disertacijoje) apie techninių objektų būdą. G. Simondonas perkelia H. Bergsono „gyvybinio srauto“ konceptą į technikos evoliuciją ir sako, kad technika evoliucionuoja pagal dėsnius, kurie skiriasi nuo biologinių. Ignoruodami technikos istoriją, susidarome klaidingą technikos vaidmens bendrojoje istorijoje supratimą, ir tai galiausiai pasireiškia kaip du kraštutiniai: technofobija arba technicizmas. Autorius mano, kad nėra jokios priešpriešos tarp technikos ir kultūros, o kas taip teigia – tiesiog neišmano technikos. G. Simondono teoriją galėtų papildyti antropologo A. Leroi-Gourhano išvalgos: žmogus yra priklausomas nuo technikos – žmogus kuria techniką, bet tuo pat metu ir technika kuria žmogų. Istoriskai žvelgiant svarbiausias dalykas yra ne žmogaus smegenų tūris, bet įrankių gamyba. Pastaroji yra atsakinga už kalbos gimimą ir kitus fundamentalius žmogiškosios kultūros reiškinius. Nėra jokio prigimtinio technikos ir žmogaus supriešinimo. Pritariant šioms idėjoms galima teigti, kad į beveik visus žmonijos kultūrinėje raidoje atsiradusius dalykus galima pažvelgti kaip į techninius išradimus (apima ne tik įrankius ir tokius šiuolaikinius išradimus kaip mašinas, kompiuterius ir pan.). Daiktinė technika yra tik dalis žmogaus išradimų, kurie istoriskai formavo tiek atskirų individų, tiek jų bendrųjų sąmonę. Galime kalbėti apie kalbines-informacines technologijas, taip pat ir socialines, be kurių nebūtų susiformavusi šiuolaikinė visuomenė. Technikos integracijai į istorijos procesą ir jos reikšmės jame išryškėjimui svarbus yra pačios technikos sąvokos nagrinėjimas, atsiribojant nuo siauro tik daiktinės technikos suponuojamo požiūrio į tai, kas yra technika⁴. Pranešėja nurodė, kad G. Simondono teoriją revizuoja B. Stiegleris – technika dabar pati gamina įrankius, žmogus šiame procese atsiduria antrame plane. Technika tampa gyva – tobulėja ir tampa nebeperregiama, mes jos nebegalime visiškai suprasti. Žmogaus ir technikos keliai išsiskiria. Pranešėja taip pat rėmėsi F. Braudelio teorija, kurioje siūlomas terminas „*longue durée*“ – tai ilgas laikas,

⁴ Šalia kitų autorių žr., pvz.: Kline 1985; Marx 2010; Rimkus 2016 ir kt.

kuris reiškia, kad visuomenė keičiasi labai lėtai. Tai inertiškas procesas, kurį veikia įvairios jėgos, pavyzdžiui, geografinės: klimato sąlygos, socialiniai-kultūriniai papročiai, ekonomika, naudojamos technologijos ir kt. Aišku, amžininkai šių visų veiksmų sąmoningai nėra pajėgūs pastebėti ir / ar adekvačiai įvertinti jų reikšmę istorinėje žmonijos kultūros raidai. Technikos plėtra tokiu būdu irgi yra žmogaus sąmonei iki galo neperregimas procesas.

Jonas Čiurlionis (VU) pranešime „Hipokratas vs bioetika: priešara ar problema *neutrum*?“ teigė, kad šiuolaikinėse medicininės etikos diskusijose bioetika dažniausiai pristatoma kaip pažangi alternatyva pasenusiai hipokratiškajai etikai. Nuo XX a. vidurio vis labiau įsigalinti bioetinė tradicija kaltina hipokratinę etiką paternalizmu, individualizmu, taip pat sociokultūrinio, ekonominio, politinio konteksto ignoravimu. Šie nauji argumentai yra populiarūs ir svarūs bioetikos diskurse. Diskusija dažnai plėtojama kaip Hipokrato priesaikos etinė problematika. Pranešėjas atskleidė, kad daugelis bioetinių argumentų, nukreiptų prieš hipokratišką etiką, nėra relevantiški, o pastaroji negali būti rekonstruojama apsiribojant siauru priesaikos kontekstu. Ji yra neatsiejama Hipokrato filosofijos dalis, o be plataus pasaulėžiūrinio lauko negali būti tinkamai suprasta.

Vilija Grincevičienė (VGTU), Švitrigailė Grincevičienė (VU) ir Jonas Grincevičius (VU) skaitė pranešimą „Etika sveikatos priežiūros elektroninėse medijų aplinkose: gydymo lazeriu ginekologijoje atvejais“ ir aptarė pagrindinius keturis biomedicininės etikos principus: žalos nedarymo, geradarystės, autonomijos ir teisingumo. Šių universalių principų turi būti laikomasi ir skleidžiant medicininę informaciją internete. Autoriai analizavo minėtų principų grubius pažeidimo atvejus. Plačiau analizuodami gydymo lazeriu ginekologijoje atvejį pabrėžė, kad egzistuoja akivaizdi tendencija – internetinėse svetainėse nepateikiama informacija apie tokio gydymo riziką, ilgalaikes nepageidaujamas reakcijas, siūloma gydyti ligas ignoruojant jų patogenetinius mechanizmus. Autoriai įsitikinę, kad tokios neetiškos informacijos pateikimas prieštarauja Hipokrato etikos principams, o pacientas yra skatinamas rinktis brangų, bet kompetetingų medicinos organizacijų nepatvirtintą gydymo metodą.

IŠVADOS

Konferencijoje buvo apžvelgta daug moralinių problemų, kurios rodo, kad technologijos nepanaikina, o kai kuriais atvejais netgi paaštrina įvairius etinius klausimus. Aukos ir pasiaukojimo vertybių analizė parodė, kad yra tokių etinių-moralinių reiškinų, kurių techninis progresas visai nesprenžia, šios vertybės ir su jomis susijusios moralinės problemos išlieka ypač svarbios mūsų gyvenime. Medijų ir „medijuotos“ tikrovės atsiradimas sukūrė naujas sudėtingas moralines problemas – šalia tokių dabar jau įprastų reiškinų kaip dezinformacija ar informaciniai karai atsirado kokybiškai nauji „medijuotos“ sąmonės raiškos būdai, sukuriantys ir naujas moralines problemas. Kita vertus, technika / technologijos yra toks fenomenas, kurio svarbos lengva nepastebėti ir neįvertinti moralės, istorijos, visuomenės ir kt. diskursuose. Sprendžiant bet kuriuos medijų etikos ir apskritai technoetikos klausimus svarbu aiškintis ir pačios technikos sąvoką. Technikos ir žmogaus laisvės santykio problemą konferencijoje dalyviai analizavo įvairiais aspektais.

Technika ne tik išlaisvina, bet ir pavergia žmogų: žmogiškosios laisvės ir technologijų konfliktą rodo tiek technologijos, pavyzdžiui, fotoaparatas, produkuojantis techninius vaizdus, tiek įvairūs „medijuotos“ tikrovės veikimo būdai, pavyzdžiui, politika į savo kaip socialinės inžinerijos veikimo lauką žmones įtraukia per įvairias medijas ir jose funkcionuojančius reiškinus. Moraliniai-etiniai klausimai yra neatsiejami nuo komunikacijos technikų ir komunikacijos proceso kontrolės. Techninį individo eksploatavimą ir jo laisvės ribojimą,

paradoksalu, galima matyti netgi kultūrinėse ir kūrybinėse industrijose, siekiančiose išlaisvinti individo kūrybines galias. Laisvės problema iškyla ir reprezentuojant turinį medijose, kai pažeidžiamos individo privatumo ribos. Informacijos nuslėpimas komunikuojant apie gydymo metodus, individo traktavimas medicininis požiūriu tik kaip kūno – tai dar kiti individo autonomiją, moralinį identitetą ir laisvę žeidžiantys reiškiniai. Tai galėtų būti ateities diskusijų temos.

Literatūra

1. Heidegeris, M. 1992. Pasaulėvaizdžio metas, iš *Rinktiniai raštai*. Vilnius: Mintis.
2. Kačerauskas, T. 2013. „Kūrybos ir kultūros industrijos: filosofiniai, sociologiniai ir komunikaciniai aspektai“, *Filosofija. Sociologija* 24(3): 112–120.
3. Kačerauskas, T.; Kaklauskas, A. 2014. „Kūrybinis miestas: mitai ir utopijos“, *Filosofija. Sociologija* 25(3): 190–199.
4. Kačerauskas, T. 2015. „Universiteto idėja ir kūrybinė komunikacija“, *Logos* 82: 6–15.
5. Kačerauskas, T. 2018a. „Luomai ir klasės medijų aplinkoje komunikacijos diskursų požiūriu“, *Logos* 96: 109–117.
6. Kačerauskas, T. 2018b. „Komunikacija ir perspektyvizmas“, *Logos* 97: 65–71.
7. Kačerauskas, T. 2019. 'Ethics in Business and Communication: Common Ground or Incommensurable?', *E & M Economics and Management = E & M Economie a management* 22(1): 72–81.
8. Kline, S. J. 1985. 'What is Technology?', *Bulletin of Science, Technology & Society* 1: 215–218.
9. Marx, L. 2010. 'Technology: The Emergence of a Hazardous Concept', *Technology and Culture* 51(3): 561–577.
10. Mureika, J. 1998. *Technikos filosofijos įvadas*. Vilnius: Alma littera.
11. Rimkus, E. 2016. „Technikos sąvoka: kaip išvengti stručio strategijos ir pamatyti dramblių“, *Logos* 89: 36–43.

VITALIJA KECIORYTĖ, EDVARDAS RIMKUS

Ethics in the Environment of Media and Technologies

Summary

The scientific conference 'Ethics in the Environment of Media and Technologies' held at the Lithuanian Academy of Sciences is reviewed in the article. The text represents the course of the conference and the main thoughts of speakers, and some ideas of the participants are discussed in more detail. The topics explored in this scientific event are the following: the meaning of sacrifice, decentered subject in media, the wars of world-views, technical artefacts in the antique philosophy, the problem of nihilism in Heidegger's philosophy, ethics of representation of vulnerable subjects, paradoxes of media ethics, face in media, evil in communication, ethics of cultural and creative industries, ethics of technology, and various other ethical problems of media, politics and medicine.

Keywords: etchics, media, technology, morality, communication, philosophy, politics, society